

PAPP SÁNDOR

A pozsareváci békekötés és a magyarok*

A pozsareváci béke a magyar történetírás számára azt jelenti, hogy közel két évszázad után helyreállt a történelmi Magyar Királyság területi integritása. A háború kitörésekor, de még a tárgyalások során is felmerült egy másik lehetőség is, amit ugyan sem a politikai akarat, sem pedig a katonai helyzet nem támasztott alá, tudni illik az, hogy a legutóbbi Habsburg-ellenes felkelés vezetője, II. Rákóczi Ferenc mind katonai úton, mind pedig a béketárgyalás során megpróbálja visszaszerezni ősei örökségét, Erdélyt. Ebben a törekvésében támogatóra talált az Oszmán Birodalomban.

Rákóczi fejedelem emlékiratai (*Vallomások*) mellett a témára vonatkozóan általában a német, velencei és kiemelten a francia forrásanyagot szokás használni, míg oszmán forrásként elsősorban a birodalom történetírójának, Rásid (Raşid) Efendinek a munkáját idézik. A jelen tanulmány ezt a forrásbázist egy új, eddig egyáltalán nem használt kéziratral kívánja kiegészíteni. A vizsgált forrás egy levélgyűjtemény (*inşa*), amelyet két példányban őriznek Isztambulban, az egyiket a Nuruosmaniye Könyvtárban (Nuruosmaniye Kütüphanesi), a másikat pedig a Topkapı Szeráj Múzeum Könyvtárában (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi).¹ A két kötet tartalmilag azonos, keletkezésüket a 18. század közepére teszem. Mindkettő tartalmazza a béketárgyalások alatti török levelezést, a Portáról a külföldi követeknek és mediátoroknak szóló leveleket, a török küldöttség Edirnébe, a szultán akkori székhelyére küldött jelentéseit, majd pedig a határkijelölő bizottság levelezését. A kötetben hat Rákóczihoz köthető dokumentum található: kettőt neki küldtek, a többi négy pedig a saját memorandumainak török fordítása (*takrir*). A két kéziratot kötet közötti különbség az, hogy a témánk szempontjából elsődleges okmányok egy részét – amelyeket Rákóczi Ferenc írt vagy amelyeket neki küldtek – valaki a Nuruosmaniye-féle kötetből kivágta. Szerencsére a Szeráj könyvtárában található példány teljes, így hat olyan dokumentummal rendelkezünk, amelyek bemutatják Rákóczi fejedelem diplomáciai lépéseit a béketárgyalások idején.²

Az 1716–1718 között kialakult Habsburg–oszmán konfliktusba a fegyverletétellel (1711) végződő magyar szabadságharc után Magyarországról elmenekült emigráció bele akart

* Szegedi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Kiválósági Központ, Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszéke, MTA-SZTE Oszmán-kori Kutatócsoportja munkájának a keretében készült. A kutatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta 20391-3/2018/FEKUSTRAT.

¹ Mecmua ve sulhname ve feranlar. Nuruosmaniye Kütüphanesi (İstanbul), Nr. 4895.; Suret-i mukatib ba musulaha-i Nemçe. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (İstanbul, a továbbiakban: TSMK) Revan Nr. 1946.

² Nuruosmaniye Kütüphanesi Nr. 4895. fol. 33., 35., 40., 91., 93–94. A kötetből a 30–44. és a 91–90. foliók hiányoznak. Hogy mi lett velük, arra lásd: Papp Sándor: *Mekkora értéket képviseltek a Rákóczi-okmányok Konstantinápolyban a 20. század elején? Oszmán levéltárak megnyitására vonatkozó kutatástörténeti adatok*. In: Dobrovits Mihály (szerk.): *A segítő kéznek ez a mesterfogása*. VIII. Nemzetközi Vámbéry Konferencia 2010. Dunaszerdahely, 2011. 270–298.; TSMK Revan Nr. 1946. 84r–85r, 85r–86v, 106r–111r, 142v–144v, 144v–145v, 193r–194v.

avatkozni. A lengyelországi, franciaországi és oszmán területen élő magyarok már azelőtt szervezkedni kezdtek, mielőtt II. Rákóczi Ferenc fejedelem Franciaországból elindult volna az Oszmán Birodalomba.³ Ennek keretében zajlott az utolsó krími tatár betörés Erdélybe, amely eredetileg a magyar menekültekkel közös katonai akcióként indult, és végül teljes tatár vereséggel zárult.⁴ Konstantinápolyban már 1717 márciusában olyan hírek terjedtek, hogy a tatárok vagy Erdélyen, vagy Lengyelországon keresztül akarnak betörni Felső-Magyarországra.⁵

A fejedelem a vereségét követően Lengyelországban élt emigrációban (1712), de már innen arra készült, hogy az Oszmán Birodalom segítségével újra kezdje a Habsburg-ellenes felkelést. A magyar belháború idején Konstantinápolyban tevékenykedő ágensét, Pápai Jánost 1712 nyarán ismét az Oszmán Birodalom területére küldte. Ekkor sem a francia állandó portai követ, Des Alleur márki (Pierre Puchot, Marquis des Alleurs) részéről, sem a Porta részéről nem kapott támogatást.⁶ Egy évvel később, 1713-ban Franciaországba költözött, ahol XIV. Lajos, a Napkirály udvarának árnyékában élte vallásos életét.⁷

XIV. Lajos halála (1715. szeptember 1.) után a francia külpolitikában nagy változás történt. A külügyek felelőse, Jean-Baptiste Colbert, Marquis de Torcy (1665–1746) képes volt biztosítani, hogy a Napkirály unokája, Philippe d'Anjou (V. Fülöp) (1700–1746) örökölje a spanyol trónt. VI. Károly császárnak (1711–1740) pedig az utolsó csapatait is vissza kellett vonnia a Hispániai-félszigetről (utrechti békék: 1613. április 11. és július 23.). Ezzel az ellenségeskedés még nem szűnt meg a két nagyhatalom között. A rastatti békében (1714. március 6.) kimondták, hogy a császár elnyerte a spanyolok korábbi birtokainak nagy részét és Belgiumot. Ezen a tárgyaláson merült fel II. Rákóczi Ferenc ügye és egyben az erdélyi fejedelemség visszaállításának kérdése, amit eleinte a francia diplomácia felkarolt. Savoyai Eugén herceg azonban kérlelhetetlen volt Rákóczival szemben, a Habsburg-ház pedig mint a Magyar Királyság örökös ura ragaszkodott a középkori magyar állam területének integritásához, csak fegyveres erő készíthette az Erdélyről való lemondásra.

XIV. Lajos halála után II. Rákóczi Ferenc visszavonult a párizsi udvari élettől, grosboisi házában élt a kamalduli szerzetesek kolostora mellett. A visszavonultság azonban nem jelentett teljes szakítást a politikai élettel. Sejtteni lehetett, hogy a Habsburg Monarchia és a Porta között ismét kitör a háború. Az oszmánok 1716-ban támadást indítottak a karlócai békekötéskor Velence uralma alá került területek, mint például Morea visszaszerzése érdekében, amely lépést úgy is fel lehetett fogni, mint a karlócai békeszerződés megsértését. Az oszmán érvrendszer szerint a háború csak a két harcoló felet érintette, és az európai hatalmaknak nem volt alapjuk a beavatkozásra, hiszen a békét 1699-ben ugyan egy időben és egy helyen, de külön-külön kötötte meg velük a Habsburg Monarchia, Velence, Lengyelor-

³ Köpeczi Béla: *A bujdosó Rákóczi*. Budapest, 1991. 260–263.; Karácson Imre: *A Rákóczi-emigráció török okmányai. 1717–1803*. Budapest, 1911. 16.

⁴ Obetkó Dezső: *Az 1717-i tatárbetörés*. Hadtörténelmi közlemények, 42. évf. (1941) 193–210.

⁵ Edward Wortley Montagu jelentése. Pera, 1717. március 19(?). A dátum napjánál az irat szakadt. The National Archives (London, a továbbiakban: TNA), Public Record Office (a továbbiakban: PRO), SP97-24. 240.

⁶ Thaly Kálmán: *Archivum Rákócziánium*. I/7. köt. Budapest, 1878. 180., 191.; Hurmuzaki, Eudoxiu de: *Documente privitoare la Istoria Românilor. Suppl. I/1*. köt. (1518–1780) Bucuresci, 1886. 412.; Angyal Dávid: *Adalékok II. Rákóczi Ferenc törökországi bujdosása történetéhez. Francia levéltári közleményekkel*. Budapest, 1905. 3.

⁷ Papp Sándor: *II. Rákóczi Ferenc és az Erdélyi Fejedelemség a pozsareváci békekötés után*. In: Kónya Péter (szerk.): *Doba Kuruckých Bojov. Kuruc küzdelmek kora*. Prešov, 2014. 57–71.

szág és Oroszország. Bécsben azonban ezeket az ügyeket másképpen látták, és a török fenyegetésre ellencsapással válaszoltak.⁸

Rákóczi 1715-ben ismét Pápai Jánost, korábbi kipróbált emberét indította diplomáciai küldetésre. Eredetileg a havasalföldi vajdát, Štefan Cantacuzinót (II. István, 1714–1715) kellett volna felkeresnie, hogy ő lépjen fel közvetítőként a Porta és Rákóczi között. Mivel kiderült, hogy Cantacuzino a Habsburg Monarchiával jó kapcsolatot ápolt, Pápai meg sem merte említeni neki a tervet. A vajdát azonban hamarosan leváltották, és a helyére egy másik fanarióta, Nicholas Mavrocordatos (Nikolae Mavrocordat, II. Miklós) került (1715–1716), akit a török forrásokban „Iskerletzáde Nikola” néven emlegetnek. A román történeti kronológia szerint Mavrocordatos 1715 decemberében került hatalomra, tehát ekkoriban kellett Pápainak is betervezteni a javaslatait.⁹ Az új vajda segítségével Pápai a hotini pasa elé jutott, ugyanakkor a Porta felszólította Mavrocordatost, hogy értesítse a fejleményekről a Lengyelországban bujdosó kuruc tábornokokat is. Pápai maga mellé vette a Havasalföldön tartózkodó régi ismerősét, a Thököly idejétől török területen, elsősorban Konstantinápolyban élő diplomatát, Horváth Ferencet, akivel a szabadságharc alatt együtt látták el az oszmán fővárosban az Erdélyi Házban (ez volt a fejedelemség követségi épülete) az ügynöki feladatokat. Bár magukat követnek tekintették, a Porta nem adott számukra rendszeres eljárást, és nem is fogadta őket a nagyvezír helyettesénél (*kajmakám*) magasabb méltóság.¹⁰ Rákóczi *Vallomások* című munkája szerint Pápai élelmiszervásárlás álcájával érkezett meg a Havasalföldre, és nem lett volna szabad feltárnia a vajda előtt, hogy tulajdonképpen a fejedelem megbízását teljesíti. Saját ötleteként kellett volna megemlítenie, hogy a kialakuló fegyveres konfliktusból a Porta csak akkor kerülhet ki győztesen, ha keresztény államokkal is szövetséget köt, az ebben való közvetítésre pedig készen áll az erdélyi fejedelem. Pápai azonban túllépve a megbízatásán, Rákóczi nevében jelentette be a tervet, egy megbízólevelet is szerkesztett, amely alapján ajánlatot tett a Portának a közös katonai fellépésre. A fejedelem nagyon óvatos akart lenni, még a Lengyelországban élő híveit sem tájékoztatta a tervről.¹¹

A háború kitörése után Bécs úgy döntött, hogy fegyveres segítséget nyújt Velencének, mivel a Porta visszafoglalta a karlócai béke idején elvesztett területeinek egy részét, így Moreát is. A Habsburg-állam a szultáni had fellépését a béke megsértéseként értékelte. Rásid Efendi, a közel kortárs török történetíró részletesen beszámol arról a vitáról, amely megelőzte az oszmánok hadba lépését. Az addig óvatos politizálást feladták, és megüzenték Bécsnek a háborút, bár a forrásból az is kiderül, hogy sokan nem osztották a nagyvezír vé-

⁸ Râșid, Mehmed: *Târih-i Râșid*. Cilt 4. İstanbul, 1282. 193–196.; Wickerhauser, Moriz: *Wegweiser zum Verständniss der türkischen Sprache. Eine deutsch-türkische Chrestomathie*. Wien, 1853. 79–87. (német), 79–86. (török).; Papp: *II. Rákóczi Ferenc és az Erdélyi Fejedelemség*, 63. A fejedelem meghívóleveleit érintő kutatási eredményemet a fent említett, Eperjesen (Prešov) megjelent tanulmánykötetben már összefoglaltam, a diplomáciatörténeti folyamat értékelése érdekében azonban nem mondhatok le arról, hogy röviden itt is ismertessem. Lásd: Papp: *II. Rákóczi Ferenc és az Erdélyi Fejedelemség*, 63–69.

⁹ Giurescu, C. Constantin (ed.): *Chronological History of Romania*. Bucharest, 1974. 451. (Editura Enciclopedică Română)

¹⁰ Papp Sándor: *A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája*. Századok, 138. évf. (2004) 4. sz. 793–821.

¹¹ Rákóczi Ferenc: *Vallomások. Emlékiratok*. Budapest, 1979. 560–561. (Magyar remekírók)

leményét, mégis jobbnak látták, ha csendben maradnak.¹² A háborúba lépést a nagyvezír jelentette be egy Savoyai Eugénnek címzett levélben 1716 májusában.¹³

A nagyvezír, Dámád Ali pasa (1713–1716) felkarolta a magyarok ügyét, és azonnal török területre hívta a Lengyelországban élő kuruc tábornokokat: Bercsényi Miklóst, Forgács Simont, Csáky Mihályt és Eszterházy Antalt. Hotinban ült össze először a kuruc vezérkar, ahoza Pápai János, II. Rákóczi Ferenc Franciaországból küldött követe és régi diplomatai, Pápai András és Horváth Ferenc is megérkeztek Lipoval (Lipoval, Lippai) Ahmed agával, a nagyvezír küldöttével. Az emigráción belül feszültség keletkezett a tervvel kapcsolatban: Bercsényi inkább óvatosságra intette mind a magyarokat, mind a törököket, Pápai azonban a fejedelem követeként letorkolta a volt vezérlő generálist. Hotinban a pasa megmutatta Pápainak azt a szultáni levelet, amellyel a fejedelmet Franciaországból maguk közé akarták hívni. Annak ellenére, hogy a fejedelem nagyon elítélően nyilatkozott a dokumentumról a Vallomásokban („oly nyegle stílusban és szükséges biztosítékok nélkül íródott, hogy könnyen meggyőződött róla [Pápai]: erre én mozdulni sem fogok”)¹⁴ – mint alább látni fogjuk –, igen jelentős ígéretek voltak benne, ha a fejedelem vállalja, hogy az Oszmán Birodalom területére lép.

Rákóczi szultáni meghívásának időpontja körül zavar mutatkozik. A szultán meghívólevelének francia fordítását Angyal Dávid közölte.¹⁵ Az oszmán szokások szerint a fontosabb államközi ügyekben a szultán levele mellé a nagyvezír is küldött egy az előzővel szinte szó szerint megegyező tartalmú levelet. Amikor Karácson Imre, aki nem oszmán alattvalóként először kutatható önállóan a szultáni szeráj levéltárában 1907–1911 között, s egy dátum nélküli fogalmazványban megtalálta a szultáni meghívólevel nagyvezíri párját, úgy vélte, hogy az is az Angyal Dávid által közölt francia szöveghez tartozik.¹⁶ Mivel Angyal a kérdéses szultáni levelet Jean Louis d’Usson, Marquis de Bonnac (1672–1738) francia portai állandó követ két 1717. március eleji jelentésrészlete után illesztve adta ki, Karácson úgy vélte, az összetartozó anyag valamikor 1717 februárjában keletkezhetett, ezért a későbbi magyar szakirodalom arra már mint a „szultán februári levelére” hivatkozott. Szekfű Gyula a kiadás előtt használta Karácson fordításait, így a nagyvezír levelét is, amit tévedésből a szultán meghívólevelének vélt, az eltéréseket pedig fordítói hibának tartotta.¹⁷ Köpeczi Béla egy egész fejezetet szentelt a szultáni meghívólevelnek. Az okmány tartalmát főszövegben idézte és elemezte, míg lábjegyzetben felhívta a figyelmet Szekfű tévedésére.¹⁸

A Başbakanlık Osmanlı Arşivi (a Miniszterelnökségi Levéltár) anyagában a szultánok és nagyvezírek 17. század végén és 18. század elején folytatott államközi levelezéseit tartalmazó kötetekben, az úgynevezett nagyúri levelek deftereinek (Name-i hümayun defterleri) hatodik kötetében három II. Rákóczi Ferenc számára írt levelet találtam. Későbbi kutatásaim során kiderült, hogy a 20. század elejének vezető török történésze, Ahmed Refik is megje-

¹² Râşid: *Târih-i Râşid*, 193–196.; Wickerhauser: *Wegweiser zum Verständniss*, 79–87. (német), 79–86. (török)

¹³ Karácson Imre: *Török–magyar oklevéltár 1533–1789*. Budapest, 1914. 334–335. Nr. 368.

¹⁴ Rákóczi: *Vallomások*, 563–564.

¹⁵ „Traduction de la lettre du Grand Seigneur écrite au Prince Rakoycy.” Angyal: *Adalékok II. Rákóczi Ferencz*, 41–43.

¹⁶ Karácson: *Török-magyar*, 337–339. Nr. 370.

¹⁷ Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Budapest, 1993². 304.

¹⁸ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 256. 26. jegyz. A Karácson-féle hagyaték őrhelye: Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK), Fol. Hung. 1900/II. Köpeczi az OSZK kéziratárában lévő Karácson-hagyatékából ismertette a nagyvezír levelének fordítását, ugyanakkor nem utalt arra, hogy 1914-ben az egész okmánytárat megjelentették.

lentette az eredeti szövegeket arab betűvel még a hidzsra szerinti 1333-ban, azaz 1914–1915-ben.¹⁹ Mivel alapvetően nem ezt a kiadványt, hanem az eredeti kéziratot használtam, a későbbiekben is azokra hivatkozom. Historiográfiai szempontból érdekes megjegyezni, hogy ezek a szövegek Magyarországon egy szűk körben már a 20. század legelején ismertek voltak. A kor Rákóczi-kutatásának egyik legnagyobb alakja, Thaly Kálmán szerezte be őket, valószínűleg egyik konstantinápolyi utazása alkalmával. A három török okmány a nagyvezíri hivatal levélpapírjára másolva és kivonatos magyar fordításban maradt fenn. Thaly ezeket 1906. november 19-én egy saját kézzel megcímezett borítékban, a Rákóczi-hamvak hazahozatalával foglalkozó ötagú országos bizottság elnökeként ideiglenes letétbe helyezte, jelenleg pedig az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Fol. Turc. 11. szám alatt őrzik azokat. Meglepő, hogy ezekről a másolatokról és a kivonatos magyar fordításokról a történészek közül senki sem tudott. Ha Thaly a tárgyalt leveleket még a 20. század elején nyilvánosságra hozta volna, egy sor későbbi félreértés elkerülhető lett volna.

Az első okmány a szultán 1716. május 12. és 21. között (evayil-i cemaziü l-ahir 1128) kelt levele, amit az *első* szultáni meghívólevélnek kell tartanunk, amely még Dámád Ali pasa nagyvezír idejében íródott. A második okmány a nagyvezír levele, a fenti levél párja, amit már a hadjáratból, az „ulu derei táborból” kelteztek 1716. május 27-én (5. cemaziü l-ahir 1128). (Ennek egy másik példányát fordította le Karácson.) A harmadik dokumentum pedig egy újabb, *második* szultáni meghívólevél, amit 1716. december 16–25. között (evail-i muharrem 1129) állítottak ki.²⁰ Az okmányok megírásának az volt a célja, hogy a fejedelmet Franciaországból az Oszmán Birodalom területére hívják. A fentiek alapján leszögezendő, hogy *két* szultáni meghívólevél készült 1716-ban, 1717-ben pedig egy sem.

A három okmány között közös tartalmi elemeik ellenére jelentős különbségeket is felfedezhetünk. Az első okmány fölé illesztett cím utal a dokumentum típusára: „A hatalmas felség részéről Rákóczi Ferencnek adott szultáni levél, amelyen keresztül tudatta, hogy erdélyi fejedelemnek nevezte ki, és szerződést és megállapodást kötött vele.”²¹ Hogy ténylegesen szerződéslevélnek, vagyis törökül *ahdnáménak* kell tartanunk, arról a szövegben két helyen is találunk utalást, ami eloszlatja kétségeinket: „...*gerekdür-ki ahd-name-i hümayunmuz vusulunda inşaa llahu l-mevla Erdel hükümetine mutasarrıf olub* [Amint a nagyúri szerződéslevél megérkezik, úgy, ahogy a hatalmas Isten akarja, az Erdély feletti hatalmat ragadja magához]”; „...*ahd u emanı muhakkak ve ahd-name-i hümayunmuzun mazmun-i münifin musaddık bilüb* [a szerződést és biztonságot megerősítettnek, a nagyúri szerződéslevelünk fenséges tartalmát pedig bizonyosnak tudja]”.

A szokásos bevezetés után az okmány beszámol arról, hogy a fejedelemséget Apafi Mihályra (1661–1690) ruházták rá, aki azonban nem megfelelően teljesítette a védelemmel kapcsolatos feladatát, így a szultán örökös birtokának számító ország, Erdély az ellenség kezére került. Rákóczi Ferenc a saját képességei és az ősei tettei által alkalmas arra, hogy megvédje az ellenséggel szemben, ezért a fejedelemséget a szultán ráruházza. Őt majd az követi a trónon, akit a nép akar, és aki hű a Portához. A kinevezés megemlítése után a szövegben ünnepélyes szultáni eskü olvasható „a földet és az egeket semmiből teremtő hatalmas és fenséges Istennek felségére és egyedülállóságára”, amíg a fejedelem és a magyarok

¹⁹ Refik, Ahmed: *Memâlik-i ‘Osmanîyede krâl Râkôçî ve tevâbî’i. (1109–1154)*. İstanbul, 1333. 16–24.

²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul, a továbbiakban: BOA), Name-i hümayun defteri. Nr. 6. 377–378., 380–381. és 385–386.

²¹ „*taraf-i hümayun-i cihandariden Rakofçi Fransiskoya Erdel hükümetiniün tevcihi ve ahd u mi-saki müşir-name-i hümayun*” BOA Name-i hümayun defteri. Nr. 6. 377.

hűek maradnak a szultáni udvarhoz, ugyanolyan védelemben részesülnek, mint a korábbi oszmán uralkodók idején. Az erdélyiek bűneit „a megbocsátás tollával” kihúzta a padisah. Az okmány vége felé további biztatásokat olvashatunk, hogy a fejedelem mindent tegyen meg az ellenség legyőzése és az ország megszerzése érdekében.²² Rákóczi kinevező levelének ez a példánya előzményre megy vissza, hiszen összevetve Thököly Imre 1690. évi erdélyi fejedelmi kinevező okmányával, szó szerinti egyezések fedezhetők fel.²³

A nagyvezír lényegében ugyanazt írta levelében, mint a szultán, de az egész kérdésnek szélesebb történelmi léptéket adott. A kapcsolatokat attól az időtől kezdve idézte fel, amikor még a szabadságharc idején (1703–1711) a fejedelem többször fordult a Portához, követet és leveleket küldött, hogy a korábban fennálló jogi, vazallusi helyzetet helyreállítsa. Ez abból állt volna, hogy a Porta Rákóczit elismeri erdélyi fejedelemnek, és az elődeihez hasonló módon, szultáni szerződéslevelén (*ahdnámén*) keresztül beiktatja. A nagyvezír pontosan ismerte Pápai János korábbi törökországi utazásának céljait: a fejedelem rajta keresztül tudatta a Portával, hogy a Habsburgok hamarosan meg fogják támadni az oszmán államot, és Rákóczi késznek mutatkozik arra, hogy ellenük fellépjen. A Porta azonban vonakodott erre az ajánlatra választ adni, hiszen érvényben volt a Habsburgokkal kötött karlócai békeszerződés.

A nagyvezír véleménye szerint az új, 1716-ban kirobbanó háború során azonban a császár részéről sértették meg a békeszerződést, így alkalom kínálkozott a bosszúra. Ali pasa Erdély korábbi helyzetét hasonlóan értékelte, mint a fenti szultáni szerződéslevelél, miszerint Apafi nem tett meg mindent az ország védelméért, amiért Erdély súlyos árat fizetett. A nagyvezír jelezte: mivel feltétlen bizalommal vannak Rákóczi iránt, a szultán kinevezte őt Erdély fejedelmének, és utána annak adja majd a hatalmat, aki hűen szolgálja a birodalmat. A nagyvezír hivatkozott a szultán szerződéslevelére is: „...*ahd u misaki mühtevei name-i hümayun-i atifet-i makrun-i şehriyari şeref-i sudur bulub mahrem-i esrarmuz olan mesfur Yani Papaı vesateti ve refakatı ile irsal olunmağın bu dostmuz tarafından dahi mektub-i mahabbet-üslub tahrir u irsal kılınmışdur*. [Mindezek tudatására a fenséges, nagyúri, jóakarató és uralkodói okmány, amely a szerződést és a megállapodást tartalmazza, kegyelmesen kibocsátott, és az Ön megbízottja, az említett Pápai János közvetítésével és az ő követségén keresztül elküldetett, ugyanígy ezen barátjától is [ez a] baráti levél megíratott és elküldetett.]”²⁴

Sajnos az a néhány szó, ami igazolta volna, hogy a szultán egy szultáni *ahdnámén* keresztül hívta meg a fejedelmet az Oszmán Birodalomba, kimaradt Karácson fordításából, amely így szól: „Ennek jelentése végett íratott eme barátságos levél és Pápai János közvetítésével e barátja részéről elküldetett.”²⁵ Az okmány zárásaként arra szólítja fel a nagyvezír a

²² BOA Name-i hümayun defteri. Nr. 6. 377–378.

²³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Rákóczi-szabadságharc lt. G 15. 3. csomó Caps A/1 19. fasc. Literae Missilis Turcicae fol. 42. (Ibrahim bin Osman nándorfehérvári kádi által hitelesített másolat.); BOA Name-i Hümayun defteri. Nr. 5. 101–104.; Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung H.O. 180. fol. 18r–19v.; Pray, Georgius: *Epistolae Procerum Regni Hungariae*. Tom. 3. Posonii, 1806. 476–479. (Az okmány a 476. oldalon kezdődő és a 479. oldalig tartó lábjegyzetben olvasható. A dátuma: „Scriptum est Adrianopoli ad initium mensis Ramazan. Anno 1101.”); Nagy Gyula: *Czegei Vass György és Vass László naplói 1659–1739*. Budapest, 1896. 100–101. (Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból, 3.) MHHS 35.

²⁴ BOA Name-i hümayun defteri. 6. 380–381. Ennek a dokumentumnak egy másik szövegváltozata is ismert, amelyen azonban téves dátum szerepel: 1130. muharrem 1–10. [1717. december 5–14.] TSMA Revan, 1946. 193r–194v.

²⁵ Karácson: *Török-magyar*, 337–339. Nr. 338.

fejedelmet, hogy induljon minél előbb az Oszmán Birodalom területére.²⁶ Az eddig tárgyalt dokumentumok soha sem érkeztek meg II. Rákóczi Ferenchez. A második levél írója, Dámad Ali pasa nagyvezír elesett Pétervárad alatt, ezért újra kellett fogalmazni a szövegeket. A fentebb ismertetett, 1716 májusában keletkezett leveleket tehát nem küldték el Franciaországba.

A fejedelem célja az volt, hogy a Porta kössön vele szerződést, ami egyfajta biztosítékot jelentett volna számára mind az oszmán államban, mind pedig nemzetközi államjogi tekintetben. Ez különösen fontos, ha szem előtt tartjuk, hogy a fejedelem milyen kétségbeesetten ragaszkodott ahhoz, hogy 1705 és 1710 között megszerezze a Porta tényleges támogatását biztosító szerződéslevelet (*ahdnáme*). Ennek birtokában olyan, bár nem szuverén, de a szultán által a Porta vazallusának elismert uralkodói státuszban léphetett volna fel, ami más hatalmak szövetségét is biztosította volna számára. Rákóczi diplomáciai levelezésének tanúsága szerint a későbbiekben is ragaszkodott a szerződéslevelé kiállításához.

A Name-i-hümayun defterek hatodik kötetében talált harmadik okmány szintén a szultán levele, amely nagyjából hat hónappal később keletkezett, mint a fentiek. Ezt az okmányt a francia diplomácia megszerezte, ezt fordították le francia nyelvre, és Angyal Dávid is ezt közölte. Mint utaltam rá, Angyal kiadása után Karácson Imre, majd pedig Köpeczi Béla is 1717 februárjára tették a levél keletkezését. Azonban az okmány eredeti török változata 1716. december közepén íródott. Tartalmi szempontból ez az okmány mutatja be történetiségében a legjobban a felkelő magyar rendek és az oszmánok között kialakult viszonyt. Az események elbeszélése a magyar–Habsburg ellenségeskedés kitörésével (1703) kezdődik. A szultán megemlíti, hogy amikor Rákóczi az ellenségtől visszafoglalta a várak egy részét, követén és levelén keresztül kérte a Porta támogatását. Bár a szultán szívesen segített volna, nem tehetett semmit, mert kötötte a Habsburgokkal fennálló karlócai békeszerződés (1699). Amikor 1716-ban a császáriak támadása következtében kitört a háború, megérkezett a Portára a fejedelem követe (Pápai János), aki átadta a hírt, miszerint Rákóczi hajlandó az ellenséggel szemben hadakozni. A követ felkereste a nagyvezírt a táborban, ahol a fejedelem, Erdély és Magyarország ügyeivel foglalkoztak. A szultán elrendelte, hogy Rákóczi a székhelyére jöhessen, és amint megérkezik, a szükséges mértékben katonaságot és élelemellátást biztosítanak számára. Ugyanakkor biztosítják azt az összeget is, amely szükséges ahhoz, hogy Rákóczi tábornokai reguláris magyar hadsereget állítsanak fel. A magyar–török viszonyrendszer alapja a Bethlen Gábor fejedelemségek (1613–1629) fennálló helyzet volt. A szultán kinyilvánította, hogy a magyar és az erdélyi nép abban az esetben is belefoglaltatik a Habsburg–oszmán békeszerződésbe, ha az még Rákóczi akcióba lépése előtt létrejönne. A szultán biztosította a fejedelmet arról, hogy közösen fognak azon fáradozni, hogy Magyarországot és Erdélyt felszabadítsák a Habsburgok önkénye alól. A Habsburgokhoz húzókat meg fogják büntetni, miközben biztosítani fogják a magyar lakosságot az iszlám katonaság zaklatásai ellen. Kiemelendő, hogy ez a szultáni levél egyértelműen kimondja, hogy a szerződéskötés aktusára akkor kerül sor, amikor a fejedelem megérkezik az Oszmán Birodalomba: „...*ve ol-vakitde Erdel ve Macar memleketlerine müteallik her ne-ki akd olunub ve karar verilür ise ahd-name-i hümayuna derc ü müsaade olunacağma size itimad-i külli hasıl olmak için işbu name-i hümayun-i mevhibet-nümunumuz isdar* [...] [Nagyúri, bátorító levelünket pedig most azért állítottuk ki, hogy Önt teljes mértékben biztosítsuk arról: akkor [amikor Rákóczi török földre jön] nagyúri szerződéslevelünkbe mindent bele fogunk venni és meg fogunk engedni, amit Magyarországra és Erdélyre vonatkozóan megállapítunk és eldöntünk.]” Ezt a kijelentést feltétlenül

²⁶ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 255.

úgy kell érteni, hogy a szerződéskötés aktusát a szultán arra az időre halasztotta, amikor II. Rákóczi Ferenc személyesen megjelenik a Portán.²⁷

A fent ismertetett okmányok közül az első kettő tehát azt bizonyítja, hogy a Porta ténylegesen teljesíteni akarta a fejedelem kívánságát, vagyis ki is állította a szultáni szerződéslevelet. A harmadik levél ezzel szemben azt mondja, hogy az *ahdnámét* csak a fejedelem török területre érkezése után készítenék el. Ez a megoldás némi bizonytalanságot kelthetett Rákócziban, de nem akkorát, hogy eltérítette volna szándékától. Nem sokkal az okmány kézbesítése után útra kelt Marseille-ből.

A nagyvezír az egyik ágját, a korábban a kuruc emigrációval Hotinban tárgyaló Lipovai Ahmedet küldte Pápaival Franciaországba a fejedelemhez. Rásid krónikájában idézte is a Rákóczinak küldött levelet: „A jól védett birodalomhoz tartozó erdélyi és magyarországi királyságot, melyet rövid idő óta a Habsburgok elfoglaltak, oly módon, ahogy nemes őseim korszakukban elődeidnek és atyádnak adták, most a Magas Birodalom részéről Neked ajándékozzuk.” (1128. rebüü l-ahir utolsó tizede. [1716. április 1–11.])²⁸ Ez az idézet arra utal, hogy a birodalmi történetíró, Rásid úgy tudta (talán az első meghívás anyagának ismeretében), hogy Rákóczit kinevezték erdélyi és magyar fejedelemnek, az aktus dátumát azonban eltévesztette.

Attól kezdve, hogy a fejedelmet és szűk kíséretét szállító hajó 1717. október 10-én este kikötött Gallipoliban,²⁹ Rákóczi személyét igen nagy figyelem övezte a Porta részéről. Pápai János azonnal Edirnébe ment, és jelentette III. Ahmednek (1703–1730) a fejedelem érkezését, akit III. Devlet Giraj tatár kán (1716–1717) és egy portai *kapidzsi basi* fogadott. A szultán rendelete szerint Rákóczinak minél előbb meg kellett érkeznie az akkori uralkodói székhelyre, Edirnébe.³⁰ A szultáni audiencia 1717. október 28-án ment végbe, a szultáni kincstár pedig december 7-től kiutalta neki a rendszeres ellátására szóló összeget, 60 gurust (tallért) és 24 akését.³¹ A konstantinápolyi francia követ, Bonnac márki – aki a magyarországi felkelés idején XIV. Lajos Lengyelországba rendelt követeként tevékenykedett, és jól ismerte Rákóczit – nem örült a fejedelem felbuklásának. A francia diplomácia érdekelt volt abban, hogy mindenről tudjon, ami Rákóczival történik.³² Bonnac márki jelentéséből értesülünk arról, hogy a fejedelem november 7-én felkereste Nevsehirlí Dámád Ibrahim pasa kajmakámot, és felszólította: érje el a Portán, hogy szerződést kössenek vele.³³ November 26-án Cellemare párizsi spanyol követnek írt, beszámolt a megérkezéséről, az audienciáról és katonai tervekről.³⁴ Ez a dokumentum később azon vád alapját képezte, hogy a spanyol udvar Rákóczin keresztül akart szövetségre lépni az Oszmán Birodalommal a Habsburg-császár, VI. Károly ellen.³⁵

December 17-én a nagyvezír, Nisándzsi Mehmed pasa (1717–1718) is fogadta Rákóczit. A francia diplomácia beszámolója szerint Rákóczi arra törekedett, hogy a béketárgyaláson

²⁷ BOA Name-i hümayun defteri. Nr. 6. 385–386.

²⁸ Raşid: *Târih-i Râşid*, 4., 218–219.

²⁹ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 281.; Mikes Kelemen: *Törökországi levelek és missilis levelek*. Sajtó alá rendezte: Hopp Lajos. Budapest, 1966. 9. (Mikes Kelemen összes művei)

³⁰ Karácson: *A Rákóczi-emigráció*, 21–23. Nr. 10–11.

³¹ Karácson: *A Rákóczi-emigráció*, 32–33. Nr. 23.

³² Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 282–284.

³³ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 285.

³⁴ Hurmuzaki, Eudoxiu de: *Documente privitoare la Istoria Românilor*. 1700-1750. VI. Bucuresci, 1878. 205–206.

³⁵ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 302.

Anglia és Hollandia mellett Oroszország, Lengyelország és Poroszország is közvetítőként léphessen fel.³⁶ December 27-én, tíz nappal a nagyvezíri audiencia után elkészült a fejedelem első memoranduma (*takrir*), amit török nyelvre fordítva juttattak a Porta elé.³⁷ Ebből kiderül, hogy Rákóczi előbb Spanyolországból akart felfogadni katonákat, 1000 gyalogos évi díja 150 zacskó pénznek (125 ezer tallérnak) felelt volna meg. A spanyolországi toborzásnál azonban kedvezőbbnek mutatkozott, hogy a katonákat a lengyel határnál fogadják fel. A memorandumból az is kitűnik, hogy a fejedelem már ekkor érzékelte, a fegyverekről hamarosan átkerül a súlypont a diplomáciai tárgyalásokra, ezért felajánlotta közvetítő szerepét Oroszország és Lengyelország felé. Azt írta, hogy ez ügyben már értesítette is II. Ágost lengyel királyt (1697–1733) és I. (Nagy) Péter orosz cárt (1682/96–1725). Arra törekedett, hogy ne csak Anglia és Hollandia közvetítse a békét, mert azt remélte, hogy a lengyel és az orosz diplomácia segít neki visszaszerezni az Erdélyi Fejedelemséget. Ugyanakkor felhívta a figyelmet a spanyol diplomáciai beavatkozás előnyeire is, aminek segítségével el lehetett volna távolítani Velencét a Habsburg-császártól, és különbékét köthetett volna velük a szultán („*Venedikliyi dahi sulh edüb Nemçeli ile husumet etdürmek mümkün idi*”). Memoranduma befejezésében Rákóczi védelmet kért egy Spanyolországba küldendő embere és a Belgrád felől jövő magyar katonák számára, akikből az új magyar hadsereget akarta felállítani, és akiknek Nisben szállást és fizetést kért.³⁸

A II. Rákóczi Ferenc memorandumában foglaltakra rövid időn belül reagált a portai francia követ, Bonnac márki, aki szerint a fejedelem azzal biztatta az oszmánokat, hogy az oroszok és a poroszok hamarosan hadba fognak állni a Habsburg-császár ellen, a spanyol király, V. Fülöp pedig követet küld hozzá. A hadsereg felszereléséhez Rákóczi másfél millió écut kért, amit ha nem kap meg, visszamegy Franciaországba, bár felmerült a Spanyolországba való távozás lehetősége is. A nagyvezír javaslatára Franciaországot kérte fel közvetítőnek. Feltehetően a fejedelemnek is szerepe volt abban, hogy a nagyvezír a cárnak és a lengyel királynak is írt a mediáció ügyében. Ugyanezen ügyben a török diplomaták felkeresték a porosz királyi udvart is.³⁹

A lengyel királynak, az orosz cárnak és a porosz királynak (Frigyes Vilmos, 1713–1740) menő levelek másolatban szintén fennmaradtak a tárgyalt török kéziratban.⁴⁰ Érdekes, hogy mindhárom levélben kiemelt hely jutott Rákóczi Ferencnek. Az első kettő esetben a közvetítés kérése és a fejedelem támogatása volt a kapcsolatfelvétel alapja, míg a harmadik esetben annak kiemelése, hogy Rákóczi szerint a porosz király nem támogatja a császárt. Ezek a diplomáciai próbálkozások azonban nem vezettek eredményre.

Egy időre valószínűleg felértékelődött II. Rákóczi Ferenc személye a Portán, amit az is mutat, hogy a szultán 1717–1718 fordulóján⁴¹ ismét fogadta a fejedelmet, előbb egy nyilván-

³⁶ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 285.

³⁷ *Suret-i mukatib ba musulaha-i Nemçe*. [Edirne,] 1130. muharrem 23. [1717. december 27.] TSMK Revan, Nr. 1946. fol. 85r–86r.

³⁸ TSMK Revan, Nr. 1946. 33–35.

³⁹ Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 286.

⁴⁰ Nagyvezír levele a lengyel királyhoz és az orosz cárhoz. 1130. safer 1. [1718. január 4.] TSMK Revan Nr. 1946. 69r–70r. A nagyvezír levele a porosz királyhoz. 1130. safer 11. [1718. január 14.] Uo. 70v–71r.

⁴¹ A *Vallomások* szerint 1718. január 4-én (Rákóczi: *Vallomások*, 602.), Grotovsky orosz megbízott naplója szerint január 12-én zajlott az audiencia. (Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 289.) Talman jelentésében karácsony napjaira teszi: Michael Talman Savoyai Eugén herceghez. Belgrád, 1718. január 24. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA HHStA), Staatenabteilungen, Türkei 1. Kt. 182. fol. 41r.: „*Obbesagter Ragozy habe auch mit allen curialien*

nos díván ülésen, majd magánaudiencián. Az ott elhangzottak olyannyira hírértékűek voltak, hogy azt Andreas Schmid tolmács arab betűvel törökül, latin betűs átiratban és latin fordításban is elküldte Bécsbe. „*Tarafı devleti aliemde muzaheret ü muavenet bulagağına ishtibah ioktur, ve devleti aliemize gelen giuple musafirlerıe riayet oluna gelmiş tür, sanga dachi ziadessile olağıagi mukarrerdür.*” (*Taraf-i devlet-i alıyyemde muzaheret ü muavenet bulacağına ıstıbah yoktur. Devlet-i alıyyeme gelen cümle misafıra riayet olunagelmışdür. Sana dahi ziyadesiyle olacağı mukarrerdür.*) [Nem lehet kétséges, hogy a Magas Birodalom részéről segítség és védelem adatik. A Magas Birodalmamba jövő vendégek felé mindig figyelem fordul. Bizonyos, hogy ez Rád vonatkozóan még nagyobb mértékű lesz.]⁴² Bonnac márki szerint az is elhangzott, hogy ezen a télen még biztosan nem fog véget érni a háború, és a béketárgyaláson Belgrádot, Temesvárt és Erdélyt vissza fogják követelni.⁴³

Kora tavasszal úgy tűnt, hogy a spanyolországi külpolitika nagyobb figyelmet fordít a fejedelem személyére, mint remélni lehetett. Az V. Fülöp uralma alatti Spanyolország az itáliai birtokok miatt konfliktusban állt VI. Károly császárral, ezért Giulio Alberoni bíboros, a spanyolországi külügyek vezetője támogatta a fejedelmet. Nagy feltűnést keltett, hogy Edirnében megjelent egy spanyol követ (1718. március 14.), Jaques de Boissiméne, aki II. Rákóczi Ferenchez jött, és akit úgy fogadtak, mint a király megbízottját. Később a spanyol diplomácia ezt tagadta, sőt hazaérkezése után a követet rövid ideig börtönbe is vetették. Boissiméne-nek az volt feladata, hogy megakadályozza a Habsburg–oszmán béke létrejöttét, segítse az Erdélyi Fejedelemség felállítását, és érje el, hogy a Porta proklamálja: a háború célja Magyarország szabadságának visszaállítása. De nem tehetett semmilyen írásbeli kötelezettségvállalást. Ígérhetett diverziót, de azt nem, hogy a spanyol király a Porta felé erre írásbeli kötelezettséget is vállal.⁴⁴ A fejedelem 1718. március 15-én fogadta Boissiméne-t a házában, amit a szultán rendelt számára, és ahol úgy vehette át a követ megbízólevelét, mintha szuverén uralkodó lett volna. Boissiméne ígéretet tett arra, hogy a spanyol király addig nem köt békét, amíg a fejedelem vissza nem kapja Erdélyt. Rákóczi mindezt úgy értelmezte, hogy ha a Porta vele szövetséget köt (vagyis beiktatják fejedelemnek), akkor a spanyol király is hivatalosan szövetséget köt vele, de abban is reménykedett, hogy tízezer fő számára küld majd fegyvereket és felszerelést.⁴⁵

A fejlemények Rákóczit 1718. március 19-én egy a nagyvezírnek szóló újabb memorandum (*takrır*) megírására ösztönözték. A fejedelem európai perspektívába helyezte az oszmán–Habsburg békekötést, amit nem tartott jónak. Felhívta a figyelmet arra, hogy a nagyvezirtől hozzá küldött levélben – a szultáni meghívólevél fentebb bemutatott, nagyvezíri mellékleteként érkezett okmányban – az állt, hogy amíg a királyságot (vagyis az Erdélyi Fejedelemséget) vissza nem foglalják (*ıstırad olundukça*), és ameddig a „Magyarország régi szabadságait nem biztosítják” (*Macaristanın kadımı muafıyyetını karardade olmadıkça*), addig nem békélnek meg. Rákóczi a szultán engedélyét kérte, hogy a béketárgyalásokon egy embere megfigyelőként jelen lehessen, s őt is megemlítsék a békeokmányban. Továbbá azzal a követeléssel is előállt, hogy a békében kössék ki: a magyarok vissza-

und ehrbezeugungen, welche vor diesen einen sibenbürgischen fürsten erwissen werden, in den vegangenen weihnacht feyertagen bey dem sultan ein solemne audienz erhalten und seye mit einen mit zobl gefırterten caftan, haupt müzen und kostparen säbl beschencket worden.”

⁴² ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei 1. Kt. 182. fol. 1.

⁴³ Angyal: *Adalékok II. Rákóczi Ferencz*, 185.; Köpeczi: *A bujdoso Rákóczi*, 289.

⁴⁴ Köpeczi: *A bujdoso Rákóczi*, 292–294.

⁴⁵ Angyal: *Adalékok II. Rákóczi Ferencz*, 12–13.

kaphatják birtokaikat a Habsburg császár uralma alatti területeken, és azokat bántatlanul birtokolhatják. A fejedelem a fiát (feltehetően Józsefet) is vissza akarta kapni („*benüm dahi mülk-i meratum içinde olan evladum istirdad ola*”), akit Bécsben neveltek. Reménykedett abban is, hogy a békeszerződésbe becikkelyezik a Lengyelországból és máshonnan jövő magyarokat is. A szövegből az is látszik, attól félt, hogy mostohaapjához, Thökölyhez hasonlóan őt is a birodalom távolabbi pontjára internálják. Jelezte, hogy ebben az esetben azonnal távozik az Oszmán Birodalomból. Felhívta a figyelmet a Thököly és közte lévő nagy különbségre: Thököly menekült volt, míg őt a szultán hívta személyesen az Oszmán Birodalomba, még azelőtt, hogy a béketárgyalások megkezdődtek volna. Az ellenségnek való kiadatása ellene mondana a vallásjognak, vagyis a sariának. Legvégül arra kérdezett rá, hogy milyen választ adjon a spanyol király követének, mit írjon a spanyol királynak.⁴⁶

Két tényezőnek kellett volna alapvetően megváltoznia, hogy a fejedelem helyzete a nemzetközi politikában jelentősen javuljon: egyrészt a Boissiméne által ígért spanyol közvetítésnek eredményesnek kellett volna lennie, és Velencének különbékére hajlandónak; másrészt szükséges lett volna, hogy a szultán végül megkösse a szerződést a fejedelemmel. Nevsehirli Dámád Ibrahim pasa Rákóczi és Boissiméne számára audienciát adott május 13-án. Mindketten azzal biztatták a nagyvezírt, hogy a spanyol király közbenjár a velencei különbéke érdekében.⁴⁷ Ugyanakkor Boissiméne azt is kifejtette, hogy a Portának ki kell nyilvánítania: a háború Erdély és Magyarország régi szabadságaiért folyik, és azért, hogy Erdélyt a fejedelem ismét megszerezhesse.⁴⁸

Erről az audienciáról a fejedelem röviden beszámolt Vallomások című művében is. Először az újonnan kinevezett nagyvezírnél, Nevsehirli Dámád Ibrahim pasánál (1718–1730) járt, hogy gratuláljon neki. Ekkor történt: „A birodalom főkancellárja újabb sürgetéssel és meghívással keresett föl, hogy a vezírrrel együtt induljak ki a harctérre, és miután megisméltetem, hogy szívesen beleegyezem, ha előbb megkötjük a szerződést, azt kérte, hogy annak pontjait szíveskedjem vele közölni. A lehető legjobban tudtam: az a szándéka, hogy előre megkapja azokat a pontokat, melyeket kinyilatkozásom értelmében csupán a miniszter megbízása esetén nyújthatnak át teljhatalmú megbízottjaim. Miután azonban kijelentette, hogy ő kapott megbízást a tárgyalásra, mellőzván a formáságokat, udvarmesterem, Sibrik Miklós és ügyvivőm, Horváth Ferenc által átnyújtottam a pontokat.”⁴⁹

A szerződéstervezet szintén fennmaradt a tárgyalt kéziratban, a dátuma pedig pontosan megegyezik a nagyvezíri audiencia időpontjával (1130. cemaziyülahir 12. [1718. május 13.]). Ez a dokumentum önmagában is rengeteg információt tartalmaz arról, hogy a fejedelem környezetében lévők miképpen gondolkodtak a korábbi oszmán–magyar viszonyról, a Habsburg Monarchiáról, illetve arról, hogy miképpen képzelték el jogi helyzetüket abban az esetben, ha a fejedelem török segítséggel visszafoglalja Magyarországot és Erdélyt. A szöveg alapja egy feltehetően magyarul készült tervezet lehetett, melyet a legmagasabb szintű nyelvi igényességgel ültettek át törökre. Bár egyelőre semmilyen bizonyítékkal nem rendelkezem, jó okom van feltételezni, hogy a későbbi nyomdász, az erdélyi származású és a fejedelem mellett is tevékenykedő Ibrahim Müteferrika a fordítás megalkotója. Meg kell jegyezni, hogy az európai nyelvekről készült fordításoknál magasan az átlag feletti oszmán

⁴⁶ Bu dahi kral-i mezburun tahriridür. [Edirne], 1130. rebiülahir 16. [1718. március 19.] TSMARevan Nr. 1946. 86r–87v.

⁴⁷ Angyal: *Adalékok II. Rákóczi Ferencz*, 13.

⁴⁸ Hurmuzaki: *Documente* 6., 152–153.

⁴⁹ Rákóczi: *Vallomások*, 606–607.

nyelvtudással nem sok renegát rendelkezhetett, pedig a tárgyalás témáját képező összes Rákóczi-okmány fordítása ezen a színvonalon készült el.

Az államközi szerződéstervezet három nagy egységből áll: az első részben történeti bevezetés mutatja be az oszmán–magyar viszony jellemzőit I. Szülejmán (1520–1566) korától kezdve. A fő mondanivalója az, hogy Szülejmán Bécs első ostrománál (1529) látta, hogy nincs értelme Magyarországot meghódítani, jobb, ha az eredeti állapotában marad, és a keresztény hatalmakkal szemben az Oszmán Birodalom védőgátja lesz.⁵⁰ Ez a vélekedés a Habsburg-ellenes felkelés idején elsőként 1705-ben bukkant fel, amikor is a fejedelem először küldte el követségét a Portára, s adófizetést felajánlva kérte, hogy a szultán ismerje el Erdély fejedelmének, és Magyarországot az újonnan megválasztandó magyar király személyében vegye védelmébe. Tény, hogy ez az államközi viszony is alávetett jellegű, vagyis vallásos lett volna, de próbálta a szuverenitás elemeit fenntartani.⁵¹

A fejedelem még ugyanebben a bevezető részben jelezte, hogy a „szultán bátorító” levelenek biztatására érkezett a Portára (itt a fentebb tárgyalt szultáni „második” meghívólevélről van szó) azért, hogy öröklött birtokát visszaszerezze. Rákóczi két ügyről akart szólni: egyrészt arról, hogyan lehet visszaszerezni Erdélyt, illetve, hogyan lehet a magyar népet a korábbi szabadságaiban megtartani, ugyanakkor az Oszmán Birodalom határait megvédeni. Szólt a fentiekkel szembeállítható legnagyobb kétségről is, tudniillik hogy a korábbi szultánok uralma is igazolta, hogy a pasák nem akarták a magyarokat a szabadságaikban megtartani. Ha pedig ez most így lenne, akkor a magyarok nem fognak a törökök mellett kitartani. A fejedelemnek reguláris katonaságra is szüksége volt, ezért 5000 zacskó akcsét (250 millió akcse) kérelmezett két részletben, áprilisban és decemberben. Bár Rákóczi a *Vallomásokban* többször kifejtette, hogy nem tört muszlim hadakkal keresztény országra, a szerződéstervezetben az szerepel, hogy húszezer főnyi albánnal és lipka tatárral Moldvába vonul, ahol megszervezi a hadseregét. A következő év hadakozásáról nyolc pontba foglalt tervezetet készített, ezek szólnak (1) a hadsereg toborzásáról, (2) jogi (*saría*) szakértő, hadbíró (*kadiasker*) kinevezéséről, (3) a moldvai és havasalföldi vajdaságból jövő műszaki alakulatok kirendeléséről, (4) arról, hogy engedélyt kapjanak bárhol erődíteni, akár egy kolostor épületét is. Ezen kívül (5) kért 3000 főnyi janicsárt, tíz *sáhi* ágyút (sugárágyú) és három mozsárágyút, a hozzájuk való lőporral és golyóval. Továbbá (6) biztosítékot kért arra, hogy a moldvai, havasalföldi és erdélyi keresztény lakosság háborítatlanul marad. (7) Szólt a fejedelemnek menő parancsok kiadásának formájáról is, azoknak olyanoknak kell lenniük, mint a krími tatár kánnak adottak (*name-i hümayun*, nagyúri levél), ami az Oszmán Birodalmon belüli ranglétrán különleges helyet biztosított volna számára. (8) Végül pedig arról szólt, hogy a *hotini váli* segítse az embereit, és ne akadályozzák azokat, akik hozzá akarnak csatlakozni; a fejedelem katonái tekintetben csak a főszerdártól függjön, de önálló hadsereggel rendelkezzen.

A következő kilenc pont arról szól, hogy milyen feltételek szerint fogalmazzák meg a szerződéslevelet: (1) először is engedélyezze a Porta, hogy a török félhez átszökött keresztény katonákat származásuktól függetlenül küldjék Rákóczihoz. Az önkénteseket a muszlim katonák ne fosszák ki úgy, mint a foglyokat. (2) Az erdélyi és a magyar megyékben lévő lakosságot ne bántalmazzák a muszlimok; minden döntést a helyi keresztény döntéshozókra bízzanak, az oszmánok adjanak szabad kezet a belső ügyekben. A király elleni – vagyis Rákóczi elleni – panaszokat addig ne hallgassa meg a szultán, amíg az érintett nem tud ezek-

⁵⁰ „...taraf-i devlet-i alıyyeden kral Rakoci Ferengün taleb ve iltimas eyledügi ahname ve mukalesesi mevaddidür.” TSMK Revan Nr. 1946. 106r–111r.

⁵¹ MNL OL Rákóczi-szabadságharc lt. G-15. I.1. Caps 22.; Papp: *A Rákóczi-szabadságharc*, 810.

ról, vagyis nem tud védekezni. (3) Addig ne küldjenek muszlim katonaságot Erdélybe és a hozzá tartozó területekre, amíg az erdélyiek nem kérelmezik azt. (4) Kastélyt, várat ne foglalhassanak el a törökök a magyaroktól; a szabad királyválasztást ne akadályozzák, a Magyarországról küldendő ajándék (adó) mértékét csak a helyzet stabilizálódása után határozzák meg. (5) Az erdélyi adó 40 ezer tallér (*guruş*) legyen, ahogy az Bethlen Gábor idején volt (ami valójában tévedés, mivel akkor 15, majd 10 ezer arany volt az adó). (6) Az állandó követek és a rendkívüli követek helyzete olyan legyen, mint más országok esetén. (7) Olyan szabadkereskedelmi privilégiumokkal rendelkezzenek a magyarok, mint a franciák. (8) A fejedelem halála esetén is foglalják bele a magyar menekülteket a Habsburg–oszmán békeszerződésbe; ha a magyarok közül valaki meghalna, a családja és felesége szabadon távozhatson oda, ahova akar. (9) Ha a győzelem után valaki mégsem akar visszaköltözni Magyarországra, maradhasson a birodalom területén, ahol kapjon ellátást.⁵²

Arról, hogy június első napjaiban elkezdődtek a béketárgyalások Pozsarevác mellett, Rákóczi nem tudott semmi biztosat, csak rebesgették annak hírét Edirnében. A Habsburg-diplomácia végleg le akart számolni a Rákóczi vezette mozgalommal, és a béketárgyalásra elkészült instrukcióban azt a követelésüket fogalmazták meg, hogy az oszmánok a birodalomban tartózkodó magyarok vezetőit adják ki. Ugyanakkor Savoyai Eugén herceg abba is beleegyezett, hogy úgy járjanak el velük szemben, mint Thököly Imrével, akit a birodalom nyugati határaitól távolra költöztettek.⁵³ Az internálás mellett a Habsburgoknak való kiadatás lehetséges alternatíva volt, amit a pozsareváci béketárgyalások első napján valóban megkísérelt elérni a Habsburg tárgyaló küldöttség. Hugo Graf von Virmont és Michael von Talman 1718. június 5-én előterjesztették az első béketervezetet, amely szerint mind a fejedelmet, mind a „rebelliseket” át kell adni a Bécsnek, és tilos újabb menekülteket befogadni. A török követek ezt először nem utasították vissza, de jelezték, hogy erre nincs felhatalmazásuk.⁵⁴ Mint fentebb láttuk, ha erről a fejedelemnek nem is volt tudomása, számíthatott ilyen követelésre, és ennek megelőzésére már márciusban jelezte, hogy ő nem menekült a birodalomban, hanem a szultán meghívottja.⁵⁵ A Habsburg-oldal ezen követeléséről a török tárgyalók, Szilahtár Ibrahim, Jirmisekiz Csebeli Mehmed efendi és a havasalföldi vajda, Joannes Mavrcordatos (1716–1719) véleményt kértek a szultáni udvartól, ami határozottan elutasító volt.⁵⁶

Az 1718. június 5-től intenzíven folyó béketárgyalások idején a fejedelem újabb memorandumot állított össze a nagyvezírnek június 20-i keltezéssel.⁵⁷ Ebben ismét arra tett kérésletet, hogy elérje: a szultán adja ki számára a szerződést, amelyen keresztül a nemzetközi diplomáciában is nagyobb súllyal léphetett volna fel. Érvei között a spanyol királyt említette – „*yedime ahdname verildükden sonra muma ileyh her ümurda yardım edüb ve memleketine na'il olunmayınca Nemçe ile katen barışmaya* [ha a szerződéslevelével a kezembe adatik, a nevezett (spanyol király) minden ügyemben segítségét nyújt, s addig, amíg az országomat el nem nyerem, a Habsburggal egyáltalán nem köt békét]” – és Szicília kirá-

⁵² TSMK Revan Nr. 1946. 106r–111r.

⁵³ Köpeczi: *A bujdósó Rákóczi*, 308.

⁵⁴ Robert Sutton James Craggs hadügyi titkárhoz. Pozsarevác, 1718. június 6. TNA PRO, SP97-24. 240.; Köpeczi: *A bujdósó Rákóczi*, 309.

⁵⁵ [Edirne], 1130. rebiülahir 16. [1718. március 19.] TSMA Revan Nr. 1946. 86r–87v.

⁵⁶ Hammer-Purgstall, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Bd. 6. Pest, 1831. 231.; Zinkeisen, Johann Wilhelm: *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*. Bd. 5. Gotha, 1857. 567.

⁵⁷ sadr-i azam hazretlerine kral Rakoci Ference tarafindan gelen kai'medir fi 21 receb sene 1130 [1718. június 20.] TSMK Revan Nr. 1946. 142v–144v.

lyát, II. Viktor Amadét (1713–1720) (bár ez igencsak kétséges lehetett, hiszen Viktor Amadé savoyai hercegeként a császár vazallusa volt), akik vele szövetségben akarnak harcolni a Habsburgokkal szemben. Kétséges, hogy a szicíliai király valóban Rákóczitól kért volna anyagi segítségképpen 200 zacskó akcsét, amellyel a hadseregét 50 ezer főre növelve vállalta volna a Habsburgok elleni háborút. A fejedelem figyelmeztette a nagyvezírt arra, hogy ha a Porta megtenné a szükséges diplomáciai lépéseket legitim fejedelemként való elismerésére, az több európai szövetségest eredményezhetne a számára. Ki is fakadt az értetlenség látán: „Csak hát nem hittek nekem” („*ancak bana itimad olunmadı*”). Mivel a spanyolok 1717 novemberétől 1718 áprilisáig nem kaptak hírt Rákóczitól, visszarendelték a követet mellőle. Valójában erre azért került sor, mert – mint fentebb láttuk – császári kézbe került Rákóczi Callemare párizsi spanyol nagykövethoz küldött levele, ami kompromittálta a spanyol diplomáciát. A fejedelem végül memorandumában meg is jegyezte, hogy a Porta késlekedése miatt mind a spanyol követ távozása, mind pedig Szicília királyának a segítsége lekerült a napirendről.

A dátum szerint a nagyvezír ugyanazon a napon, június 20-án írt a fejedelemnek.⁵⁸ Feltehető, hogy az alábbi nagyvezíri levél egy korábbi, eddig elő nem került memorandumra adott válasz, mert a témája csak részben referál a fenti szövegre. Ahogy a nagyvezír megjegyezte, Rákóczi azt kérelmezte, hogy ő maga és a spanyol követ elhagyhassák Edirnet, és Konstantinápolyba távozhassanak. A nagyvezír konstantinápolyi helyettese, a *kajmakám* utasítást kapott, miszerint készítsen elő számukra megfelelő szállást.⁵⁹ A nagyvezír kijelentését erősíti, hogy a szultán nevében június 13-án ténylegesen kiment az a parancs, amelyben elrendelték Rákóczinak, a spanyol követnek és másoknak is új szállás kiadását.⁶⁰ A nagyvezír a hadseregével 1718. június 21-én ért a Szófia melletti Jenihán (Yenihan) nevű táborhelyre, ahova olyan jelentések érkeztek, melyek szerint a császári követség hazugságai nyilvánosságra kerültek, így egyáltalán nem volt biztos, hogy a béke létrejön. Ennek értelmében pedig jobbnak tartották, ha Rákóczi nem mozdul Edirnéből, hanem katonai előkészületeket tesz, amíg nem érkezik biztos hír a békéről. A bécsi állami levéltár Turcica anyagában őrzik néhány nagyvezíri levél latin fordítását, ezek egyike a most tárgyalt levél korabeli latin fordítása.⁶¹

A nagyvezír leveléből látszik, hogy az oszmán diplomácia egy pillanatra megingott abban a hitében, hogy a béke helyreáll. Mindez azonban mégsem állította le ténylegesen a tárgyalási folyamatot, és végül július 21-én kihirdették a békét. A magyar menekültek ügyében július 10-én született megállapodás, amely szerint az 1699-es karlócai béke szabályozását vették irányadónak. A Habsburg-fél követelte, hogy a magyarok minden vezetőjének nevét tüntessék fel a béke szövegében arulóként. Így jött létre a békeszöveg 15. pontja, amely csak a magyarokkal foglalkozik. Mondhatnánk azt is, hogy a fejedelem egyik memorandumában megfogalmazott kérése teljesült, miszerint a magyar menekülteket és őt is vegyék bele a béke szövegébe, bár egyáltalán nem az eredeti elképzeléseinek megfelelően. Rákóczi Ferenc, Bercsényi Miklós, Eszterházy Antal, Forgács Simon, Vay Ádám és Csáky Mihály neve úgy merül fel, mint akik a háborúság idején elszakadtak a császár hűségétől. Őket a határtól távol kellett letelepíteni a nekik kijelölt területre. Csupán annyi engedményt kap-

⁵⁸ Rakoci oğluna yazılan mektubun suretidür fi 21 receb 1130 [1718. június 20.] TSMK Revan 1946. 144v–145v.

⁵⁹ fi 21 receb 1130 [1718. június 20.] TSMK Revan 1946. 144v–145v.

⁶⁰ Karácson: *A Rákóczi-emigráció*, 42.

⁶¹ ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei 1. Kt. 183. fol. 23.

tak, hogy az emigrációba magukkal vihették feleségeiket is.⁶² A hazatérés reményét elvesztve legalább azzal vigasztalódhattak, hogy a Porta nem adta ki őket az ellenfeleiknek. Ezzel együtt a kör bezárult: Rákóczi fejedelem többet nem hagyhatta el az Oszmán Birodalom területét, a menekülteket pedig várta a Márvány-tenger melletti kisváros, Rodostó.

SÁNDOR PAPP

The Treaty of Passarowitz and the Hungarians

From the perspective of Hungarian historiography, the Treaty of Passarowitz means the restoration of the territorial integrity of the historical Kingdom of Hungary after almost two centuries. The author of this study aims to examine if there were any possible alternative ways to resolve this conflict other than what became known as the Treaty of Passarowitz, when the war initially broke out in 1716.

After the failed uprising (1703–1711), Francis II Rákóczi continued his diplomatic efforts to reclaim the lost Principality of Transylvania. Despite the difficult international situation, he left France for the Ottoman Empire and tried to use the military conflicts between the Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire to achieve his goals. The study also examines the circumstances of Rákóczi's invitation to the court of the Sultan, and explains that the first letter of invitation sent to him was a formal political treaty, in which the Sultan gave him the Principality of Transylvania. However, he never received this document, instead he got another letter, but this one only promised his confirmation as prince at a later date.

The second half of the study analyzes an unpublished Turkish manuscript from the 18th century, which contains the Turkish exchange of letters regarding the peace negotiations at Passarowitz. In this volume several references to Rákóczi can be found, as well as four documents originating from him and two letters sent to him by the Grand Vizier. Through these documents we can examine the prince's international relations, and how the Ottoman Porte tried to use Rákóczi to decrease its international isolation.

⁶² Köpeczi: *A bujdosó Rákóczi*, 310. A béke török ratifikációjában lévő 15. pontra lásd: *Muahadat mecmuast*. Cilt 3. [Kostantiniye], 1297/1880. 110.